

הרב משה צוריאל

לאן נעלמו עשרת השבטים? הסתירות בדברי חז"ל ויישובן

המקורות לעניין מקום עשרת השבטים
המציאות ויישוב דברי חז"ל
תוספת דברים

המקורות לעניין מקום עשרת השבטים

כבר כאלפיים וחמש מאות שנה אין לנו ידיעה ברורה מה עלה בסופם של עשרת השבטים מישראל, שהגלה מלך אשור: "בְּשָׁנַת הַתְּשִׁיעִית לְהוֹשֵׁעַ לְכַד מֶלֶךְ אֲשׁוּר אֶת שְׁמֶרֶן וַיִּגַּל אֶת יִשְׂרָאֵל אֲשׁוּרָה וַיִּשָּׁב אֲתָם בְּחָלָח וּבְחָבֹר נְהַר גּוֹזָן וְעָרֵי מְדִי" (מל"ב יז, ו). ארבעה מקורות שונים יש לנו המספרים היכן הם נמצאים, ונראה כאילו כל המקורות סותרים זה את זה.

א. ירושלמי, סנהדרין פ"ה ה"ה (נג, ב): "לשלוש גלויות גלו ישראל. אחד לפנים מנהר סנבטיון, ואחד לדפני של אנטוכיא, ואחד שירד עליהם הענן וכיסה אותם. כשם שגלו לשלוש גלויות, כך גלו שבט ראובן וגד וחצי שבט מנשה לשלוש גלויות. מה טעמא? בדרך אחותך הלכת ונתתי כוסה בידך" (יחזקאל כג, לא). וכשהן חוזרין הן חוזרין משלוש גלויות. מה טעמא? 'לאמר לאסורים צאו' (ישעיה מט, ט) אלו שגלו לפנים מנהר סנבטיון, 'לאשר בחשך הגלוי' (שם) אלו שירד עליהן הענן וכיסה אותם, 'על דרכים ירעו ובכל שפיים מרעיתם' (שם) אלו שגלו לדפנא של אנטוכיא. כן הוא בבראשית רבה (פרשה עג) ובמדרש זוטא שיר השירים (א ד"ה הנך יפה דודי).

ב. בבלי יבמות טז, ב - יז, א: "אמר רב יהודה אמר רב אסי, גוי שקידש בזמן הזה חוששין לקידושו, שמא מעשרת השבטים הוא [ואז הקידושים חלים]. והא כל דפריש מרובא פריש? בדוכתא דקביעי [במקום שהם קבועים במקומם, ולכן מדובר על 'קבוע' שאין הולכים בו אחר הרוב], דאמר רבי אבא בר כהנא 'וינחם בחלח ובחבור נהר גוזן וערי מדי' (מל"ב יז, ו) וכו'. **אמר רבי יוחנן**, וכולן לפסול [פירש רש"י: רובן ממזרים, שנטמעו בנות עשרת השבטים עם הגוים]. **כי אמריה קמיה דשמואל** אמר לי בנך הבא מן ישראלית קרוי 'בנך', ואין בנך הבא מן הגויה קרוי 'בנך' אלא 'בנה' [ולכן אין לחשוש שיתערבו בנו צאצאים ממזרים מהבנים הישראלים שנשאו להם גויות]. והאיכא בנות [פירש רש"י: שנשבו ונשאו גוים והולידו מהם], ואמר רבינא: שמע מינה בן בתך הבא מן הגוי קרוי 'בנך' [ולכן יש לחשוש לבניהן של הישראליות שנישאו לגוים]! גמירי דבנתא דהוא דרא איצטרוי אצטרו [פירש

מתונים, כיון שהוא עוטף את בקשת הנקמה בהסתכלות היסטורית. אולם מדרש אחר המובא, איננו בוחל בבקשה ישירה מאת אל נקמות ה', שחרבו תכה בבשר האויבים ותשתכר מדמם, ממש כפי שבא לידי ביטוי גם בפיוט. שני מדרשים נדרשים לשאלה בדבר דרכי ההשגחה העליונה בתחום השכר והעונש. אם הקב"ה זוכר את הליכת בני ישראל אחריו במדבר, אולי יזכור להם גם את מעשה העגל? תשובתו המרגיעה של המדרש היא שה' זוכר לעמו ישראל רק את מעשיו הטובים. תשובה מדרשית אחרת היא, שהקב"ה דן את האדם לפי מעשיו בהווה ולא בעבר או בעתיד.

במרכזו של סיפור העקידה עומד הניסיון של אברהם. לנושא זה מקדיש הפייטן ארבעה בתים. ללא ספק ברקע הדברים עומד זכרונו של הפייטן מעקדת עם ישראל על קידוש השם בדור שלפניו. לצד בתי פיוט אלו מובאים מדרשים תואמים, שגם בהם מוטעמת העמידה בניסיון. גישת המדרשים לניסיון - מגוונת. מוטעם שאברהם אבינו היה מוכן למסור את נפשו ואת כל אשר לו למען ה'. לצדו מצוי מדרש המתמודד עם סיבת הניסיון שהועמד בו אברהם, בקטרוגו של השטן. לפי גישה זו, אין הניסיון נחוץ לאברהם אבינו עצמו, אלא להוכיח לשטן וליתר המשטינים שלא לחינם בחר בו ה'. להיבט זה מתקשר גם המדרש הדורש את הביטוי "קח נא", בבקשה ממך עמוד לי בניסיון זה, כדי שלא יאמרו הראשונות לא היה בהם ממש. היינו, הניסיון נועד להוכיח לאחרים שבחירת אברהם ראויה. אולם למדרש יש גם הסתכלות נוספת, המתייחסת לאברהם לא רק כמי שנבחן בניסיון ועמד בו, אלא רואה את אברהם כמי שהקב"ה יודע בו מלכתחילה שהוא איתן שיעמוד בכל הניסיונות. היינו, אין הקב"ה מעמיד בניסיון, אלא את מי שהוא בטוח בו שיעמוד בו. כיון שהפיוט עוסק בהצלחת ישראל ובישועתו, מתלווה אליו מדרש המסתמך על תקדימים מקראיים היסטוריים, בהם ה' נענה לתפילותיהם של אישי מקרא שונים והצילם בעת קוראם אליו, דבר המתאים כל כך לעם ישראל בגלותם, האומרים: "מי שענה לכל הצדיקים והחסידים - הוא יעננו".

יושם לב לכך, שהמדרשים הנלווים להיגדי הפיוט, רובם ככולם משתלבים במסכת רעיונותיו. הם מלמדים שהשכינה השורה בעולמנו מגינה על עם ישראל בגלותו. שהקב"ה כביכול מחויב לגאול את עם ישראל, והוא ידאג אף להתרבותם למרות תלאות הגלות. הם מבטאים בקשה לנקמת ה' באויבי ישראל. הם מתייחסים לעקידת יצחק ועמידה בניסיון של אברהם כאל זכות אבות העומדת לישראל בצרות הגלות. נושאים ורעיונות אלו הנלווים לפיוט מרחיבים את יריעתו ואת היקפו, והופכים אותו עם מדרשיו ליצירה רבת, המביעה את רעיונותיה והגיגיה בדרכי הבעה ספרותית מגוונת. המחבר לא גילה לנו את מקורותיו במדרשים הללו, והשאיר לנו בקעה להתגדר בה בחיפושם ובגילויים. בכך עשה אותנו המחבר שותפים ליצירתו.

דכתיב 'ויאמר מה הציון הלז אשר אני רואה? ויאמרו אליו אנשי העיר הקבר איש האלוהים אשר בא מיהודה ויקרא את הדברים האלה אשר עשית על המזבח בית אל' (מל"ב כג, יז). וכי מה טיבו של יאשיהו בבית אל? [יאשיהו היה מלך יהודה, ובית אל שייכת לעשרת השבטים]. אלא כשהחזיר ירמיהו יאשיהו מלך עליהם. רב נחמן בר יצחק אמר מהכא, 'גם יהודה שת קציר לך בשובי שבות עמי' (הושע ו, יא). סוף דברי סוגיא זו, שירמיה החזיר את עשרת השבטים, מופיע גם במסכת מגילה יד, ב.

סוגיא זו סותרת גם את הירושלמי (שהבאנו במקור ראשון), וגם סותרת את המקור השני, הסוגיא ביבמות, שחכמי הדור הוציאו מעם ישראל את דורם של הגולים, וכבר אין מה לחפש את עשרת השבטים.

ד. כתב הרב ראובן מרגליות בספר "מרגליות הים" (על סנהדרין לו, א סע' טז): "לא נגלו מעשרת השבטים רק ראשי העם והאפרתים, כדרכי הכובשים העריצים הקדמונים שלא השאירו רק את דלת העם. ראה ר"ש ידים (פ"ד מ"ד) ורד"ק זכריה (ז, ה). וכאשר נגלה זה מקרוב מכתב היתדות, כי מלך אשור הגלה אך כ"ז אלף ור"צ איש, והשאר הם המון העם, רוב בנין [השבטים], הסתחפו לנחלת ה', הם אחיהם בני יהודה ובנימין"³. והרב ראובן מרגליות הרחיב קצת בזה בהערה שבספרו "יסוד המשנה ועריכתה" (מוסד הרב קוק, עמ' לז) שם כתב "דגמירי דלא כלה שבטא" (בבא בתרא קטו, ב) וזרעם של כל שבטי יה עדיין בחיים דבקים בה' אלהים חיים". עכ"ל.

דבריו אלו סותרים לסוגיא במסכת מגילה ובמסכת ערכין, שהיובל היה נוהג מפני שירמיה טרח להחזירן.

המציאות ויישוב דברי חז"ל

קיימת מסורת שעשרת השבטים נמצאים אי-שם באיזה מקום מסתורי בעולם, ומנהלים מלוכה, ומקיימים את התורה שניתנה לנו בסיני. כך מובא ב"מגילת סתרים" של רבינו נסים ב"ר יעקב חברו של ר"ח הנקרא "חיבור יפה מהישועה" (מהד' מוסד הרב קוק, עמ' 11), שהגיע לעירו קירואן שבצפון אפריקה, איזור טוניסיה של היום, בשנת ד' אלפים תר"מ (880 למספרם) נוסע נודד ושמו "אלדד הדני", והוא סיפר על מסורות הלכות שחיטה שבידי עשרת השבטים מהם הוא בא. וכן הוזכר העניין ע"י הבית יוסף (יו"ד סי' יט, ובט"ז שם). והובא בתוספות וברא"ש ומרדכי תחילת מסכת חולין בשם "הלכות ארץ ישראל"⁴.

3 ב"כתב היתדות" מתכוון ר"מ לחקיקות שחקקו האשורים באבן בתקופה העתיקה, ורשמו בהם את ניצחונותיהם. ואמנם נכון שהם חשודים באי-דיוקים, אבל ודאי אם סלפו כתבו מספר מרובה מדאי, לא מספר מועט מדאי, שהרי באו להתרברב בניצחונם.

4 עוד עיין הצעות שונות למקום מציאותן באנציקלופדיה "אוצר ישראל" ערך: שבטים עמ' 35-36.

רש"י: נבקע רחמן מלקלוט זרע ונעשו עקרות. עכ"ל. כלומר כל בנות הדור ההוא לא השאירו אחריהן צאצאים]. **איכא דאמרי כי אמריה קמיה דשמואל** אמר להם: לא זזו משם עד שעשאו גוים גמורים, שנאמר 'בה' בגדו כי בנים זרים ילדו' (הושע ה, ז). [כלומר סנהדרין שבאותו הדור גזרו עליהן שצאצאיהן יצאו מכלל ישראל, ואין לחשוש ליהדותן. לכן אין לחשוש לקידושין של גוי בישראלית שמא הוא מצאצאי עשרת השבטים].

לפי מקור זה עשרת השבטים כבר אינם קיימים כיהודים, וזה סותר את המקור הראשון שהבאנו מהירושלמי והמדרשים¹.

ג. ערכין לב, ב - לג, א: "משגלו שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט המנשה בטלו יובלות, שנאמר 'וקראתם דרוור בארץ לכל יושביה' (ויקרא כה, י), בזמן שכל יושביה עליה ולא בזמן שגלו מקצתן. יכול היו עליה והן מעורבין שבט בנימין ביהודה, ושבט יהודה בבנימין, יהא יובל נוהג? תלמוד לומר 'לכל יושביה', בזמן שיושביה כתיקונן, ולא בזמן שהן מעורבין? אמר רב נחמן בר יצחק מנו יובלות [כדי] לקדש שמיטין וכו'. ולא מנו שמיטין יובלות? והכתיב 'מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי אשר ימְכַר לך' (ירמיה לד, יד), והוינן בהו 'מקץ שבע שנים' - והכתיב 'ועבדך שש שנים', ואמר רב נחמן בר יצחק שש לנמכר, ושבע לנרצע [כלומר ששחררו בשנת היובל, והיא השנה השביעית]. [והגמרא דוחה] ההוא בתוכחה כתיב, וקאמר נביא 'השלחתם' [כלומר ירמיה מוכיח אותם, האם קיימתם מצוה זו בדורות קודמים שאז הייתה לנו שנת היובל]? והכתיב 'וישמעו וישלחו' [כלומר שזה לא סתם זכרון של מעשי העבר, אלא גם בימי ירמיה ממש קיימו משלוח זה בשנת היובל. והלא עשרת השבטים גלו עוד בימי ישעיה הנביא, כמאה וששים שנה לפני ירמיה!]. אלא אמר רבי יוחנן: ירמיה החזירן [לעשרת השבטים], ויאשיה בן אמון מלך עליהן. ומנא לן דהדור [=שחזרו], דכתיב 'כי המוכר אל הממכר לא ישוב' (יחזקאל ז, יג). אפשר יובל בטל, ונביא מתנבא עליו שיבטל? אלא מלמד שהחזירן ירמיה. ומנלן דיאשיה מלך עליהן?

1 במחלוקת זו של ר' יוחנן ושמואל, לכאורה בדרכי פסק ההלכה תמיד הלכה כר' יוחנן נגד שמואל (אנציקלופדיה תלמודית, ערך: הלכה, עמ' שא, הערה 860), ומדוע כאן רמב"ם אינו פוסק הלכה שחוששים לקידושיו של הנכרי הבא ממקומות שגלו לשם עשרת השבטים? ונראה לי שכיון שיש כאן לשון "איכא דאמרי" של שמואל שהוציאו אותם מכלל ישראל, ויש כלל בפסיקה שההלכה כאיכא דאמרי בתרא (אנציקלופדיה תלמודית, ערך הלכה, עמ' של, הערה 299). בנוסף לכך יש בעיה מה היא דעת ר' יוחנן באמת, כי בניגוד לדבריו ביבמות הוא עצמו אומר בערכין לג, א שירמיה החזיר את עשרת השבטים. וכנראה דבריו ביבמות נאמרו בדרך הדיחוי נגד רב יהודה אמר רב אסי, ואין זו דעתו של ר' יוחנן באמת.

2 והתוספות על גיטין לו, ב סוף ד"ה בזמן שאתה משמט (המתחיל בעמוד א) קובעים "היו שם מי"ב השבטים, אע"ג שלא עלו כולם חשיב 'כל יושביה'.

מדבריו של מהר"ל ניתן ללמוד כי המקור הראשון שהבאנו מהירושלמי, שנבלעו בענן וכו', מספר על רעיון אליגורי וסודי, ואינו כפשוטו.

המקור השני, מהסוגיא ביבמות, שהדור ההוא של בנות נבקעו רחמיהן ולא יכלו ללדת עוד, או [כפי שמואל] שהוציאו אותם מכלל ישראל, מדובר בו על אותם עשרים ושבע אלף איש שלפי הרב ראובן מרגליות רק אותם הגלה מלך אשור, ורק הם שהלכו לאיבוד.

נותר לישב את המקור השלישי, שירמיה החזיר לארץ ישראל חלק מהגולים. ובאמת קשה ליישב בין שני מאמרי הגמרא שלכאורה סותרים זה את זה - או שכלו מן העולם (יבמות) או שירמיה הנביא החזיר אותם (מסכתות מגילה וערכין).

והאיר השי"ת את עיני ומצאתי את הפתרון בדברי רש"י.⁵ במסכת יבמות הוסיף רש"י מילה אחת, ולכאורה ללא לצורך. זו לשונו: "והאיכא בנות. שנשבו ונשאום גוים והולידו מהם". עכ"ל. מדוע הוסיף רש"י מלת "נשבו"? כלום לא קיימת התבוללות רצונית, עוד מתקופת עזרא ונחמיה? ואם היה כותב "שנשאום גוים" זה לא היה מובן? אלא באמת היו שני סוגים של בנות בדור ההוא. יש שהחזיקו ביהדותן ונישאו רק ליהודים הכשרים להן, ויש שנשבו ע"י גוים ובעל כורחן הולידו להם ילדים פסולים. וכיון שמדובר בקבוע במקומן, כמחצה על מחצה דמי, כמו שאמרנו בגמרא, וצאצאיהם אסורים לנו.

וכאן הביאור. הגמרא במגילה ובערכין שמספרת שירמיה הלך להחזירם לארץ ישראל מדברת בכשרים שבהם, והגמרא ביבמות שהבנות "איצטרוי אצטרו" [נבקע רחמיהן] מדברת רק באלו שהתערבו בגוים. ובכן לשון רש"י הוא בדווקא "שנשבו ונשאום", ולא מדובר בכלל אוכלוסיית עשרת השבטים שגלו לשם. ובזה כבר אין סתירה בין הסוגיות, והכל "בריר ושריר וקיים".

ומזה מסקנה יוצאת, שהמחקרים והפרסומים בתקופתנו-אנו שמצאו שרידים מעשרת השבטים, בין בדרום אמריקה, ובין באפגניסטן, ובין בשאר מדינות הרחוקות, אין בהם ממש. ואמנם קיימים בין אוכלוסיות אלו מנהגים בודדים הדומים במקצת למצוות התורה, אבל מאן יימר שלא הגיע אליהם איזה יהודי ולימד אותם?⁶

5 כידוע, ספר "שני לוחות הברית" (של"ה) בסוף ביאורו לתורה, סוף "וזאת הברכה", כותב: "הנה שרתה שכינה על רש"י". וכן ספר הקבלה "גליא רזיא" (מתלמיד האריז"ל, בדפוס ראשון עמ' 10) כותב: "רוח הקודש בפירוש רש"י".

6 מובן מאילו שאין אני דן כאן כלל על יהודי אתיופיה, שהרי הרדב"ז העיד על כשרותם (שו"ת דברי דוד סי' ה; שו"ת רדב"ז ח"ד סי' ר"ט), וכן הזכיר הרב קוק באגרותיו (מובא ב"אוצרות הראי"ה", מהד' תשס"ב, ח"א עמ' 412-411), ובימינו חזק הרב עובדיה יוסף טיעונים לכשרותם (שו"ת יביע אומר ח"ח אבן העזר סי' יא). נוסף על כך הרבה מאוכלוסיה זו עשו "גיור לחומרא", ובכל אופן הם

אבל קשה לקבל מסורת זו, כי בימינו כל העולם כולו כבר נמדד ונסקר ע"י המומחים והחכמים בכל היבשות, ואין שום שטח בעולם שלא הגיעו לשם חוקרים. להאמין שיש איזה מקום שבו עשרות אלפי בני אדם אם לא יותר, המנהלים חיי תרבות משלהם, והם טרם נודעו לעולם מבחוץ, נראה כבלתי אמין. מהר"ל שהתלבט בזה העלה סברא (נצח ישראל, פרק לד, עמ' קנו) שמא הם ביבשת אמריקה, שנתגלתה לעולם כמאה עשרים שנה לפני תקופתו, אבל בימינו גם סברא זו התבדתה.

בסוף דבריו מהר"ל מציע פתרון אליגורי [או סודי] למאמר חז"ל בילקוט שמעוני (ישעיה מט רמז תסט). כותב המדרש:

"מהו 'לאמור לאסורים צאו'? שלוש גלויות נעשו בעשרת השבטים, אחת גלתה לסמבטיון, ואחת גלתה לפני מסמבטיון, וכשם שיש מארץ ישראל לסמבטיון כך יש מסמבטיון לשם, ואחת גלתה לרכיבה של רבלתה ונבלעה שם. 'לאמור לאסורים צאו' - לאלו שנתונים בסמבטיון. 'ולאשר בחשך הגלו' - לאלו שנתונים לפני מסמבטיון. ולאלו שנבלעו ברבלתה הקב"ה עושה להם מחילים מחילים מלמטה והם הולכים בהם עד שהם באים תחת הר הזיתים שבירושלים, והקב"ה עומד עליו והוא נבקע והם עולים מתוכו וכו', הדא הוא דכתיב 'ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה, ואני שכולה וגלמודה גולה וסורה, ואלה מי גידל, הן אני נשארתי לבדי, אלה איפה הם?' עכ"ל המדרש. ועל כך כתב מהר"ל שם:

"אמנם קצת מוכח ממדרש דלעיל שיש למדרש דבר פנימי. שאמר שאתן שגלו עושה הקב"ה להם מחילות תחת הקרקע, ודבר זה אי אפשר לפרש כמשמעו. ואין ספק שדבר זה פירושו, שעשרת השבטים הכח שיש להם נסתר ונעלם ולא נגלה, כאילו אינם כלל, והם בכח לא בפועל, עד לעתיד יתגלה כח שלהם. ואינו דומה לשבט יהודה, אף על גב שאינו בממשלתו, מכל מקום אין כח שלהם נסתר וכאילו אינו נמצא לגמרי, רק שהם משועבדים תחת המלכויות. ולפיכך, אינו מדבר בעשרת השבטים הפרטים, אלא בכח שלהם, שהוא נסתר ונעלם ובלתי נמצא עד לעתיד. ואז יתגלה כח עשרת השבטים, ויהיה נמצא מה שלא היה נמצא קודם, ויהיו ישראל הכל אחד, ומלך אחד יהיה לכולם, כי עתה כח שלהם נסתר ונעלם, כאילו אין עשרת השבטים במציאות, עד שלעתיד יתגלה כוחם. ולכך יעשה להם מחילות תחת הקרקע, כי הדבר שהוא נסתר - הוא נסתר בארץ. ועוד יתבאר בסמוך למה אמר דווקא עשרת השבטים. והבן הדברים האלו מאוד, כי הם דברים ברורים וכו'. ואמר כי שלוש גלויות נעשו בהם, כלומר כי באלו שלוש נעשו הפירוט; האחד - הריחוק, כאשר הם גולים למרחוק, וכנגד זה אמר כי אחד גלתה לסמבטיון שהוא רחוק. השני - לא הריחוק בלבד, רק שיש דברים המפסיקים בינם ולמקום שגלו משם. השלישי - שגלו בין האומות ונבלעו ביניהם, עד שלא נודע בהם שהם עשרת השבטים. וזה נקרא שנבלעו לשם, כי הבליעה היא בתוך (אחד) [אחר]".

וכך הוא ביאור התעלומה: עשרת השבטים לא הלכו לאיבוד! הם נמצאים בינינו גם היום, שהרי חז"ל העידו כי ירמיה החזיר אותם, וכלל הוא: "לא כלה שבטא" (בבא בתרא קטו, ב).

תוספת דברים

נותרה לנו סוגיא אחת שעלינו לבאר בענין זה.

סנהדרין קי, ב [משנה]: עשרת השבטים אינן עתידין לחזור שנאמר 'וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה' (דברים כט, כז), מה היום הולך ואינו חוזר אף הם הולכים ואינן חוזרים, דברי רבי עקיבא. רבי אליעזר אומר: כיום הזה, מה יום מאפיל ומאיר אף עשרת השבטים שאפילה להן כך עתידה להאיר להם. [גמרא]: תנו רבנן: עשרת השבטים אין להם חלק לעולם הבא שנאמר 'ויתשם ה' מעל אדמתם באף ובחמה גדול' (דברים כט, כז), 'ויתשם ה' מעל אדמתם' בעולם הזה, 'וישליכם אל ארץ אחרת' לעולם הבא. דברי רבי עקיבא. רבי שמעון בן יהודה איש כפר עכו אומר משום רבי שמעון: אם מעשיהם כיום הזה אינן חוזרין, ואם לאו חוזרין. רבי אומר: באים הם לעולם הבא, שנאמר 'והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים מארץ אשור' (ישעיה כז, יג).

הרי כאן שלוש דעות. רבי עקיבא מחמיר בעניינם וקובע שלא יחזרו לעולם. רבי שמעון [בר יוחאי] סבור שזה תלוי במעשיהם, חזרתם אלינו תלויה אם ייטיבו מעשיהם או לא ייטיבו. ורבי סבור שבכל אופן יחזרו אלינו.

אלא שצריך ביאור מהו אותו "עולם הבא" שהוזכר בתחילת הגמרא שאין לעשרת השבטים חלק בו? בבבא בתרא (עה, ב) הביטוי מסמן ימים עתידיים בחיי הגוף בעולם הזה (וכן הוא שם קמב, א). וכן כתב הפירוש המיוחס לרש"י (על סנהדרין קי, ב) **בביאורו לגמרא** בשם "ואית דמפרשי"⁷.

אמנם לנגד זה חלק עליו ספר "באר שבע" (בביאורו לסנהדרין), ומפני קושיותיו החליט שמדובר בעולם הנשמות. והרב ראובן מרגליות ("מרגליות הים" שם פסקא ו) מביא סימוכין נוספים לכך. אם כן סוגיא זו אינה דנה כלל על שיבת עשרת השבטים בענייני גופם. ובאמת **בביאור רש"י על המשנה** מפרש [בשם מ"ר = מורי רבינו] שלא מדובר במשנה זו על "בניהם ובני בניהם של אותם עשרת השבטים", אלא מדובר באותו הדור עצמו, אלו שגלו. ואם כן ודאי מדובר בסוגיא זו רק לעניין חלקם בעולם הנשמות, ומבואר שאין שייכת סוגיא זו לבירור שאנו מבררים על שובם לעתיד לבוא.

אינם נושא מאמרנו זה.

7 ויש לדעת כי "דקדוקי סופרים" על סנהדרין צב, ב אות נ מלמד שהרבה מפירושי רש"י לפרק חלק נכתבו ע"י חתנו של רש"י.

הרב עזריה אריאל

ארז - זיהויו

הארז במקרא

"מיני ארזים"

מדרשי חז"ל: הארז הכשר למצווה הוא ארז הלבנון

הספרא: הארז במצורע - "של ברות"

שיטת הרמב"ם: ארז אחד בלבד כשר

זיהויו של הרמב"ם

סיכום ומסקנות

הארז במקרא

הארז שקבעה התורה למצוות פרה אדומה וטהרת המצורע: האם זהו מין מסוים, או שמה זהו שמה של קבוצת עצים? ואם מין מסוים הוא, איזה הוא?

הארז מתואר בתנ"ך כעץ גבוה במיוחד: "ועל כל ארזי הלבנון הרמים והנישאים" (ישעיהו ב, יג). "הנה אשור ארז בלבנון, יפה ענף וחורש מצל וגבה קומה... על כן גבהא קומתו מכל עצי השדה..." (יחזקאל לא, ג-ה). "אשר כגובה ארזים גבהו" (עמוס ב, ט). מכאן הניגוד הקיצוני בינו לבין האזוב: "וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יוצא בקיר" (מל"א ה, יג).

קורות הארז נחשבו מעולות לבניה, ככתוב: "קורות בתינו ארזים, רהיטנו ברותים" (שיר השירים א, יז), "לבנים נפלו וגזית נבנה, שקמים גודעו וארזים נחליף" (ישעיה ט, ט), והבית המשובח הוא "בית ארזים" (שמ"ב ז, ב). מהם גם נבנה בית המקדש הראשון (מל"א ה, כ) והשני (עזרא ג, ז).

התיאור מתאים בכל פרטיו לארז הידוע כיום כארז הלבנון (*Cedrus libani*) שצורתו מתנוססת על דגל מדינת לבנון, וגובהו עשוי להגיע ל-40 מטר ואף יותר. לארז הלבנון ישנה מסורת זיהוי רציפה, הודות להשתמרות השם בשפות השמיות עד ימינו. עץ זה היה ידוע בעולם העתיק כעץ בנייה מעולה, ושרידיים ממנו התגלו באתרי בנייה חשובים בארץ ישראל ומצרים, ואף בהר הבית בשרידיים מימי בית שני¹.

יחד עם זה, הארז משמש בתנ"ך לעיתים ככינוי כללי לעצי סרק משובחים², כגון

1 יהודה פליקס, עצי בשמים יער ונוי, עמ' 156, וזהר עמר, 'צמחי המקרא', עמ' 83 - 84.

2 עמדו על כך פליקס ועמר בספריהם, וראה גם אצל ישראל רוזנסון, 'הארז במקורותינו', 'סיני' צג עמ' קמב-קנח.